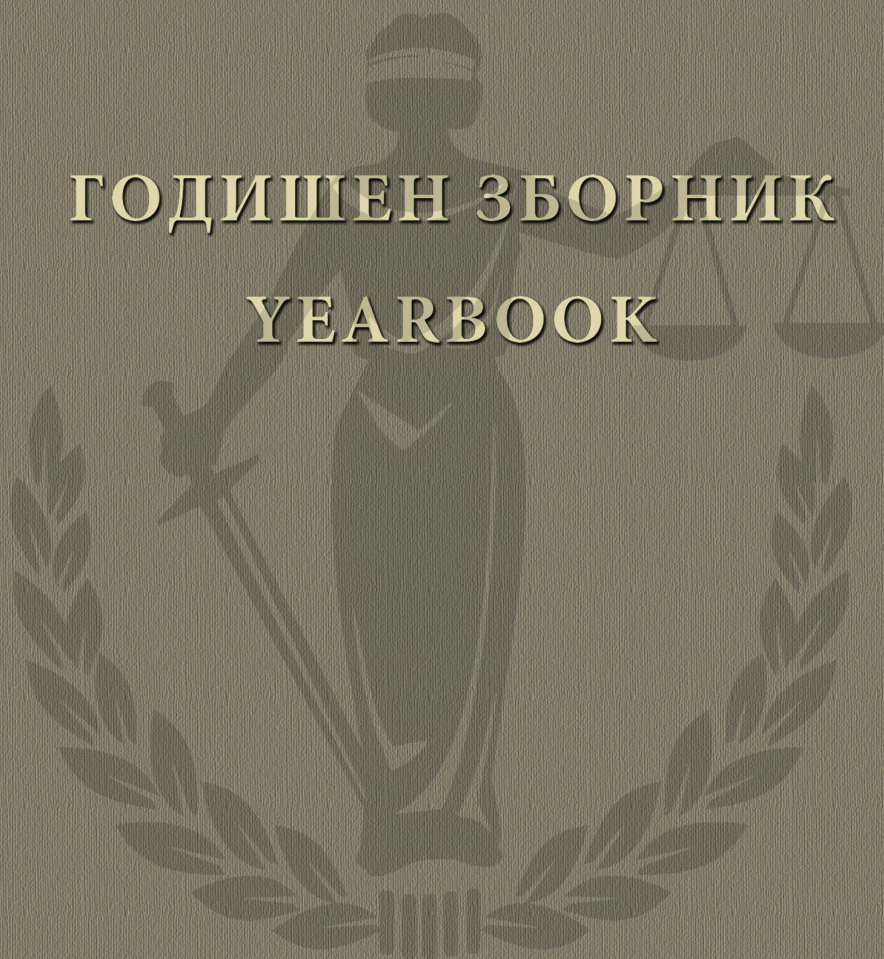

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 4

VOLUME IV

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF LAW

ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

2013\2014

**УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ**

ISSN 1857-8713

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK**

ГОДИНА 4

VOLUME IV

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот

Проф. д-р Јован Ананиев

Издавачки совет

Проф. д-р Саша Митрев
Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
Проф. д-р Јован Ананиев
Доц. д-р Љупчо Сотирски
М-р Ана Никодиновска Крстевска

Editorial board

Prof. Saša Mitrev, Ph.D
Prof. Blazo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.

Меѓународен програмски комитет

Проф. Д-р Јован Ананиев,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Доц. Д-р Јадранка Денкова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Проф. Д-р Жан Пол Ленер,
Универзитет на Луксембург, Луксембург
Проф. Д-р Аленка Верболе,
Универзитет на Љубљана, Словенија
Проф. Татјана Петровна Суспицина,
Московска Правна Академија, Русија
Проф. Габриела Белова,
Југозападен Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија

International Editorial board

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jadranka Denkova, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jean Paul Lehnerns, Ph. D,
University of Luxembourg
Prof. Alenka Verbole, Ph. D,
University of Ljubljana
Prof. Tatjana Petrovna Suspicina,
Moscow State Law Academy
Prof. Gabriela Belova,
South West University “Neofit Rilski”

Редакциски одбор

Проф. д-р Јован Ананиев
Доц. д-р Љупчо Сотирски
Доц. д-р Борка Тушевска
М-р Ана Никодиновска Крстевска

Editorial staff

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D
Ass. Prof. Borka Tuševska, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.

Главен уредник

Проф. д-р Јован Ананиев

Managing editor

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D

Одговорен уредник

Доц. д-р Љупчо Сотирски

Editor in chief

Ass. Prof. Ljupčo Sotirovski, Ph. D

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров
Благој Михов

Technical editor

Slave Dimitrov
Blagoj Mihov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бб
п. фах 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of law
Krste Misirkov b.b.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА

АМПОВСКА Марија и ИЛИОСКИ Ристо The process of civil law codification in Western Balkans	5
АНАНИЕВ Јован Главни истражувачки наоди на дискриминацијата во огласите за вработување на Република Македонија	21
АПАСИЕВ Димитар Римски воени судови	37
БЕЛОВСКИ Војо Парична казна, отказни рокови и приговори против одлуките на работодавачот и застареност	53
БЕЛОВСКИ Војо Остварување и заштита на правата, обврските и одговорностите од работен однос	69
ГАЛЕВ Гале Правдата и справедливоста како вредносни принципи на правото	85
ГАЛЕВА Јорданка Културни разлики и политики на признавање (со осврт на македонското општество)	103
ГУШЕВА Снежана Законодавна дејност на Парламентот – Генеза, ограничувања, предизвици –	119
ИЛИОСКИ Ристо Издвојување на предметите на домаќинството како наследно-правен институт	139
ЈАКИМОВСКА Светлана Текстуална анализа на пресудите во Република Македонија и во Република Франција	151
КАРЧОВА Маја Кредитниот ризик во комерцијалното банкарство.....	163

КОШЕВАЛИСКА Олга и ИВАНОВА Елена Зајакнување на акузаторните елементи преку новиот концепт на главната расправа во кривичната постапка на РМ	175
МАЈХОШЕВ Андон и ДЕНКОВА Јадранка Измени на Уставот на Република Македонија	191
МАЈХОШЕВ Андон Професионални стандарди на новинарската етика	205
НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА Ана Критики и лимити на концептот на „нормативна моќ на Европската унија“	217
ПОПОСКА Весна и ИЛИЕВА Јана Екстратериторијална апликатилност на универзални и регионални инструменти за човекови права во контекст на справувањето со современите закани од тероризмот	223
ПОПОСКА Жанета Конвенцијата за правата на лицата со хендикет како анти-дискриминациски инструмент	235
ПЕТКОВСКИ Александар Улогата на Комитетот за односи меѓу заедниците – целискоходност и перспективи	251
ПЕТРЕСКИ Ѓорѓи и ЈАЌИМОСКИ Лазе Провизии при трансакции со платежни картички	265
ПЕЦОВ Орданчо Мачење и други облици на нехумани постапувања	277
СТОЈАНОВСКИ Страшко и ЉОРОВСКИ Димитар Раѓањето на Македонската нација: Етно-лингвистичките и теротеријално-политички основи на Македонскиот идентитет	285
ТУШЕВСКА Борка Гарантните писма наспрема коносманите во транспортното право и практика	311
ШАБАНИ Фатон Европско друштво	331

ГАЛЕВА Јорданка¹

КУЛТУРНИ РАЗЛИКИ И ПОЛИТИКИ НА ПРИЗНАВАЊЕ (СО ОСВРТ НА МАКЕДОНСКОТО ОПШТЕСТВО)

Апстракт: Кога се зборува за културна разновидност или културни разлики во рамките на едно општество, како најчесто употребувани термини за регистрирање на нивно постоење, се користат термините културен плурализам, мултикултуралност или мултикултурализам. Навидум овие термини означуваат исто нешто, збир на повеќе култури, меѓутоа истите се разликуваат во својата улога и значење. Зборувајќи за општите културни дистинкции преку кои во современите општества се регистрира присуство на културни разлики, научниците внимаваат да направат разлика помеѓу концептите, културен плурализам и мултикултурализам. Додека културниот плурализам признава егзистенција на различни култури во рамките на истата општествена реланост и истовремено бара да се постави една ригидна граница помеѓу јавната и приватната сфера, мултикултурализмот се заснова на барања за признавање на културните разлики и афирмација на еднаква вредност на различни култури. Оттука се поставува прашањето: што е подобро да се промовира кога имаме намера да го фаворизираме формирањето и афирмацијата на субјектот во едно општество, во кое постојат и малцинства. Дали е тоа признавањето на културните и социјални посебности или пак приматот на универзалните вредности применети на индивидуите.

Македонското општество е автентичен пример за мултикултурално општество. Меѓутоа, иако новоприменетиот политички систем воспоставен со осамостојувањето на Македонија во 1991 година, одговори на она што Charles Taylor го нарекува, политика на признавање на еднаква вредност на културите, во праксата, во одредени општествени сфери, се спроведуваše моноетницизација, која предизвика незадоволство кај одредени малцински етнички групи и резултираше со изнајдување на политички одговор за вреднување и консолидација на мултикултуралноста.

Клучни зборови: *мултикултуралност, мултикултурализам, културен плурализам, комунитаризам, културни разлики, идентитет*

¹⁾ Д-р Јорданка Галева, насловен доцент на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

GALEVA Jordanka

CULTURAL DIFFERENCES AND POLITICS OF RECOGNATION (THE CASE OF MACEDONIAN SOCIETY)

Abstract: Talking about cultural diversity or cultural differences within a society, as commonly used terms for registration of their existence, we use the terms cultural pluralism or multicultural and multiculturalism. Apparently these terms denote a set of cultures, but they differ in their role and significance. Talking about the general cultural differences registered in a modern societies, the scientists careful distinguish between concepts, cultural pluralism and multiculturalism. While cultural pluralism recognizes the existence of different cultures within the same social reality, while looking to set a rigid boundary between public and private spheres, multiculturalism differs from cultural pluralism, because it is based on the requirements for the recognition of cultural diversity and the promotion of equal dignity of distinctive cultural identities, that affirm the equal value of different cultures. This raises the question: what is better to promote, when we intend to favor the formation and affirmation of the subject in a society, in which it is clear that there are minorities? Is it the recognition of cultural and social particularities or primacy of universal values, individuals, conceptualized beyond what established the identity of the subject?

Macedonian society is an authentic example of a multicultural society. But, although the new political system (set up by Macedonia's independence in 1991), responded to what Charles Taylor calls a *Policy of recognizing the equal value of cultures*, in a practice, in certain spheres of society, it was conducted monoethnic policy. This kind of policy caused dissatisfaction among some minority ethnic groups and has led to the adoption of political response for consolidation of multiculturalism.

Key words: *multiculturalism, cultural pluralism, comunitarism, cultural differences, identity*

* * *

Вовед

Во овој труд се разработени и анализирани теми кои се однесуваат на различните перцепции на културните различности, нивна афирмација и промоција преку либералните и комунитарните принципи. Покрај ова, се наведени неколку примери за концептите *културен плурализам* и *мултикултурализам*, со цел да се направи разлика помеѓу политиките за промоцијата и афирмацијата на различните култури. Во последниот дел од

трудот направена е анализа на мултикултуралното македонско општество и применетите политики за негова промоција.

1. Теоретска дебата за политичко третирање на културната разновидност

Културата како поим може да биде дефинирана од различни аспекти. Во членот 1 од *Универзалната декларација за културна разновидност* на Унеско, се наведува дека културата има различни форми низ времето и просторот и дека разновидноста е вградена во единственоста и плуралитетот на идентитетите на групи и општества кои го чинат човештвото. Покрај ова, културната разновидност се смета за заедничко наследство на човештвото и истата треба да биде признаена и афирмирана во полза на сегашната генерација и на идните генерации кои доаѓаат².

Кога се зборува за културна разновидност или културни разлики во рамките на едно општество, како најчесто употребувани термини, за регистрирање на нивно постоење, се користат термините културен плурализам, мултикултуралност или мултикултурализам. Навидум овие термини означуваат исто нешто, односно збир на повеќе култури, меѓутоа истите се разликуваат во својата улога и значење.

Во научните кругови прашањето за мултикултурализам за првпат почнува да се проучува по Втората светска војна, во рамките на една студија за културна антропологија, која се занимава со прашања за културата, нивната природа и социјалната важност. За разлика од оваа наука, политичката филозофија развива конкретни теми за мултикултурализмот и заедницата. Нотарната дебата помеѓу либералите и комунитаристите во која диференцираното општество е во фокусот, се развива околу прашањата кои го проучуваат односот помеѓу поединецот и заедницата, помеѓу идентитетот и припадноста и помеѓу индивидуалните права и колективните права. Од друга страна, правните науки го поставуваат проблемот за институционализација на признавање на разликите на правен план, отворајќи ја дискусијата за детектирање на нивото на кое правото продолжува да ја игра интегративната функција во општественото ткиво³.

Теоретската дебата за мултикултуралното прашање во англосаксонските кругови, се отвора на почетокот на 70-тите години со публикувањето на делото *Theory of justice*⁴, на американскиот филозоф John Rawls. Иако оваа студија се фокусира на социјалните нееднакости, текстот *Теоријата на правдата* ги поставува темелите за интервенирање

²) Член 1 од Универзалната декларација за културна разновидност. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/declaration_cultural_diversity_mk.pdf.

³) Enrico Canaglia, Andrea Spreafico, *Multiculturalismo o comunitarismo*, Luiss University Press, Roma, 2003, стр. 13

⁴) John Rawls, *Una teoria della giustizia*, Feltrinelli, Milano, 1982

врз политичкото разгледување на културните разлики и во краток период станува референтен труд, врз основа на кој се организираат идните политичко-филозофски дебати. Зборувајќи за либералната правда, Rawls мисли на еднаквата можност и еднаква дистрибуција на примарни добра (приходи, богатства, основни слободи и услови за почит кон себеси). Според него, перспективите за живот на секој поединец се условени од различни фактори, како што се на пример, социјалното потекло и социјалниот контекст. Тој ги проучува класите, но не останува индиферентен на културните идентитети, затоа што зборува за основните слободи и за способноста на поединецот автономно да го избере колективниот идентитет, што покрај, како културно наследство, почнува да се перцепира и како прозивод за избор. Rawls ја студира идејата за еднаквост, која е во срцето на мултикултуралната политика и се напрега да направи комбинација помеѓу културното признавање и борбата за социјалните нееднаквости⁵. Неговото дело претставува основа и за понатамошните дебати, кои во текот на 80-тите и 90-тите години од XX век се развиваат помеѓу комунитаристите и либералите, односно помеѓу оние кои бараат поголема почит кон културните посебности во јавната сфера и оние кои на истото гледаат како на опасност или извор на политички регресија⁶.

Кога се зборува за мултикултурализмот, потребно е да се направи разлика помеѓу американскиот или кандски модел на мултикултурализам и оној мултикултурализам за кои се дебатира во европските научни кругови. Североамериканскиот мултикултурализам вклучува широк поим на култури и се однесува не само на проблемот за валоризација на разликите, изразени преку културата сфатена како корпоративна култура, туку вклучува и теми поврзани со субјективитетот на телото, сексуалните ориентации, преференции и родови конструкции⁷. Ваквото перципирање на мултикултурализмот не беше возможно да се примени и анализира во европскиот контекст во кој мултикултуралноста потекнува од друга реалност. Имено, социолозите и политиколозите во Европа, преферираа да направат разлика помеѓу прашањата поврзани со политиката на субјективитетот и прашањата поврзани со етничките и културни разлики⁸. Во европската оптика, терминот мултикултурализам се користеше за да се посочи на еден специфичен дел, опкружен од онаа поширока проблематика која е резимирана во изразот „политика на разликите“, односно на

⁵) Francesco Fistetti, *Multiculturalismo, una mappa tra filosofia e scienze sociali*, Utet, Novara, 2008, стр.48

⁶) Michel Wieviorka, *La differenza culturale. Una prospettiva sociologica*, Laterza, Bari, 2002, стр.48

⁷) Enrico Caniglia, “Il multiculturalismo come forma sociale del postmoderno”, in E. Caniglia, A. Spreafico, *On.Цум.*, стр.32

⁸) Andrea Semprini, *Multikulturalizam*, CLIO, Beograd, 2004, стр. 36

проблемот за признавање на културните разлики кои произлегуваат од припаѓањето на едно етничко и религиско малцинство⁹.

Според американскиот социолог BernorHesse, мултикултурализмот во Европа се појавува после втората светска војна како резултат на емиграцијата на црнечката работна рака од поранешните колонии¹⁰. Во истиот период, кој според американскиот социолог DanielBell се совпаѓа со процесот на транзиција кон пост индустриските општества, во сите држави - нации доаѓа до прекин на изедначувањето на културниот идентитет (националниот) со институциите (државата)¹¹. Ваквиот вид на денационализацијата на „националните општества“, според него, се должи на влијанието на емигрантскиот бран, предизвикан од економските и социјални процеси на глобално ниво¹². Според Hesse, токму во ваквата деструкција на националните општества се раѓаат постколонијалните дискурси за етничноста, расата и за културните идентитети.

Дискутирајќи на истата тема, кога на крајот на шеесеттите години од минатиот век масовно се поставуваат барања за културните афирмирања, францускиот социолог MichelWieviorka прави разлика помеѓу два големи брана на движења. Првиот бран е обележан од движењата кои ги промовираат „родовите» идентитети (на жените и хомосексуалците), регионалните или „националитарните» идентитети (кои ги оживуваат регионалистите и придонесуваат за етничката преродба), како и барањата поставени од страна на болните и хендикепирани, кои се борат за признавање на посебни културни разлики¹³.

Во 70-тите години почнува вториот бран на движење кој ќе биде обележан од развојот на други форми на културни разлики, кои ги комбинираат културните признавања со социјалните барања¹⁴. Во рамките на ова движење, Wieviorka разликува два поттипови на движење. Првиот поттип на движење е претставено од актери (емигранти) обележани од една длабока екслусија, жртви на социјална неправда, принудени да живеат во ситуации на голема нерамноправност. Вториот поттип на движење, пак, се совпаѓа со „загриженоста на доминантните групи или припадници на културното мнозинство на општеството домаќин, за кои живото чувство на закана над идентитетот, на пример националниот, се движи паралелно со желбата да се дистанцираат од најобесправените

⁹) Cit: Enrico Caniglia, *On.Cum.*, стр.33

¹⁰) Francesco Fistetti, *On.Cum.*, стр.94

¹¹) Ибидем

¹²) Ибидем

¹³) Michel Wieviorka, “Articolazione delle culture”, in Enrico Caniglia, Andrea Spreafico, *On.Cum.*, стр. 106 – 107

¹⁴) Цит: Michel Wieviorka, во *Multiculturalismo...*, стр. 105

групи во општеството¹⁵. Дискутирајќи на оваа тема, Wieviorka наведува дека апсурдно е да се стават во ист кош толку различни феномени како: етнитизација на Евреите од дијаспората, ширење на исламот во Европа, борбата за признавање на знаковен јазик и геј движењата. Според него, многу е корисно да се располага со генерална рамка во чија внатрешност ќе се направи дистинкција на овој огромен збир, помеѓу големи фамилии или одредени категории. Во овој контекст, тој нуди класификација на пет вида на идентитети, правејќи разлика помеѓу: примарни идентитети, малцински идентитети - претходници на општеството и на доминантните нации, неволонтерски малцинства и малцинства кои произлегуваат од емиграцијата¹⁶.

Зборувајќи за истиот аргумент, политичкиот филозоф Hans Jorg Sandkuhler се фокусира на проучување на плуралната парадигма, правејќи разлика помеѓу транскултуралноста, интеркултуралноста и мултикултуралноста¹⁷. Под терминот мултикултуралност, подразбира постоење на повеќе култури на ист геополитички простор. Интеркултуралноста ја дефинира како динамика која, активирајќи размена и реципрочни односи помеѓу групи од мултикултуралниот мозаик, го прекршува етноцентризмот и неговите предрасуди, додека транскултуралноста ја споредува со оној феномен кој се гради не само од односите со другиот, туку во однос на него усвојува едно однесување на епатично прифаќање. Ваквиот концепт на транскултуралноста е поблизок до интеркултуралноста, и се прифаќа со цел да ги критикува недостатоците кои произлегуваат од мултикултурализмот¹⁸. Според него „иако мултикултурализмот ги признава правата на културите и неопходностите за взаемна почит, истиот за разлика од интеркултуралниот пристап, не си го поставува проблемот за мировно регулирање на конфликтите помеѓу културите и конституирање на единство во различностите“¹⁹.

Зборувајќи за културен плурализам, канадскиот политиколог Will Kymlicka прави разлика во потеклото на културните различности. Во првиот модел ги сместува оние култури кои во минатото владееле сами со себе, а сега се дел од едно општество во кое се присутни повеќе култури територијално сконцентрирани. Во вториот модел, пак, спаѓаат оние културни разлики кои произлегуваат од емиграцијата на поединците и на

¹⁵) Цит: Michael Wieviorka, Ибидем, стр. 107

¹⁶) Цит: Michel Wieviorka, во *Multiculturalismo...*, стр.109-110

¹⁷) Cit: Francesco Fistetti, *Op.cit.*, стр. 114, H.J. Sandkuhler, “Sapere, pluralismo e diritto”, во R. Finelli, F. Fistetti, F.R. Recchia Lucani, P.Di Vittorio (Edited by) *Globalizzazione e diritti futuri*, Manifestolibri, Roma

¹⁸) Cit: Francesco Fistetti, Ибидем, стр.114

¹⁹) Ибидем, стр.115

цели емигрантски фамилии²⁰.

Зборувајќи за различните морални визии кои се сретнуваат во рамките на мултикултуралните општества, индискиот политиколог Bhikhu Parekh прави разлика помеѓу три различности: субкултурна, проспективна и комунитарна различност. Иако термините мултикултурни општества и мултикултурализам се користат за да посочат на присуство и совпаѓање на сите три типа на различности, според него сепак постои една порестриктивна и цврсто утврдена употреба на комунитарните различности, со кои се алудира на она општество кое ги вклучува културните дистанцирани групи, односно оние кои тежнеат кон нивно национално градење и оние кои произлегуваат од последните емигрантски бранови²¹. За разлика од комунитарната различност, Parekh објаснува дека суб-културната покрива огромно поле на лични стилови, кои се во спротивност на системот на доминантните и културно кодирани вредности. Проспективната различност ја дефинира културата како онаа која ги „критикува принципите и вредностите на доминантната култура, во чии рамки може да се класифицираат сите оние групи кои се обидуваат да ја реконструираат истата, долж соодветни параметри²². Покрај ова тој објаснува дека културите кои се залагаат за признавање на проспективната различност, целат кон партиципација на сите граѓани во јавниот живот и еднакво почитување на нивните различни морални, религиозни и социокултурни вредности.

2. Формирање на идентитетот и признавање на културните разлики

Развојот и формирањето на секоја личност почнува од најраната возраст. Според психологијата, социјалните фактори имаат значајна и примарна улога во развојот на личноста. Како социјални фактори се набројуваат, семејството, училиштето, пријателите, филмовите и литературата, социјалната состојба, како и културата во која една личност расте и живее. Од комунитаристичка гледна точка, формирањето на поединецот почнува во раното детство, кога индивидуално секој се пронаоѓа во една култура, од која ги собира неопходните ресурси за чувството на сопствено достоинство и почит кон самиот себе²³. Според Michel Wieviorka, на овој начин поединецот се формира полесно, засновајќи се на валоризацијата на посебностите, како оние поврзани со неговите културни

²⁰) Will Kymlicka, *Cittadinanza multiculturale*, Bologna, Milano, стр. 22

²¹) Francesco Fistetti, *On.Цум.*, стр. 123-124; Bhikhu Parekh, *Rethinking multiculturalism, Cultural diversity and political theory*, Palgrave Macmillan, NY, 2006

²²) Ибидем

²³) Wieviorka, *La differenza culturale...* стр. 50

и етнички корени или религиозни убедувања. Спротивно на ова тврдење, либералите сметаат дека поединецот се креира на начин на кој ќе избегне поврзување со етничките корени, кои можат да го спречат во стекнување на разумот и неговото формирање како рационален актер²⁴. Според Wieviorka, либералите не ја сметаат за неопходна, потребата за потпирање на етничките или расни култури, затоа што истите ризикуваат да станат фактор кој ќе ги затвори во себе. Анализирајќи ги двете тези, Wieviorka согледува дека поддржувачите на двете теории си го поставуваат истото прашање, кое гласи: кои се поповолни услови за развој на една индивидуа? Оттука се прашува: „што е подобро да се промовира, кога имаме намера да го фаворизираме формирањето и афирмацијата на субјектот во едно општество, во кое постојат и малцинства“. Дали е тоа признавањето на културните и социјални посебности или пак приматот на универзалните вредности, применети на индивидуите, концепирани надвор од она што го формира идентитетот на субјектот²⁵. Оттука се изведува едно едноставно прашање: колку заедницата е битен фактор во формирањето на личноста?

Во американската комунистичка мисла, терминот заедница се користи за да посочи на способноста на групата, која се поставува како референција за вредностите и идентитетите на самите индивидуи. Имено, американските комунитаристи имаат една сосема различна перцепција за заедницата во однос на европјаните. Во учењата на Taylor, Sandel и McIntyre, „заедницата не ја симболизира организацијата на социјалниот живот која му претходеше на модернизмот како што се нагласуваше во европската дебата, туку неизбежниот факт дека индивидуалниот идентитет е секогаш вкоренет во еден социокултурен контекст“²⁶.

Во 70-тите години во Северна Америка, во 80-тите години во западна Европа и 90-тите години во Источна Европа, групите кои сметаа дека поседуваат една одвоена култура од другите, почнуваат да бараат сопствено признавање врз основа на сопствената култура. Ваквите барања за културно признавање, поставени од различните етнички групи се предмет во делото *Политката за признавање* на канадскиот филозоф Charles Taylor. Според неговото гледиште, барањето за признавање најчесто потекнува од врската, која се претпоставува дека постои, помеѓу признавањето и идентитетот, каде што идентитетот се однесува на визијата која една личност ја има за самата себе, односно за онаа карактеристика која го дефинира како човечко суштество²⁷. Неговата теза е дека нашиот

²⁴) Ибидем, стр. x

²⁵) Alessandro Ferrara, (Edited by) Comunitarismo e liberalismo, Editori Riuniti, Roma, 1992, стр. 50

²⁶) Cit: Alessandro Ferrara, Ибидем

²⁷) Jurgen Habermas, Charles Taylor, *Multiculturalismo, lotte per il riconoscimento*, Feltrinelli, Milano, 2002, стр. 9

идентитет се обликува во еден дел, од признавањето, непризнавањето и погрешното признавање од страна на другите личности, заради што една индивидуа или група може да се здобие со реална штета, доколку општеството и луѓето кои го опкружуваат, му праќаат слика за него која го ограничува, омаловажува и понижува²⁸. Оттука, Taylor заклучува дека идентитетот на една личност претставува основна неопходност и заради тоа, признавањето се смета за животна човечка потреба. Според Taylor, модерната индивидуа не се задоволува да биде признаена како човечко суштество со општи карактеристики, туку бара да биде признаена во својата уникатност (во неговата неповторливост како индивидуа и како член на еден народ, односно во една историска културна и јазична одредена заедница). Во однос на ова прашање, италијанскиот социолог Enrico Caniglia тврди дека барањата за признавање на идентитетот како субјект ја имаат индивидуата која е испреплетена со заедницата на која припаѓа²⁹. Тезата на Caniglia, според која поединецот успева да даде смисла на своите вредности само во внатрешноста на групата, наполно го подржува целосното почитувањето на принципот на реализација и на индивидуалните слободи, барајќи и форми за заштита на комунитарната димензија во која се вклучува³⁰.

Наспроти овие гледишта, според Will Kymlicka, многу од либералите сметаат дека за промоција на културата се доволни граѓанските права и дека би било незаконски секоја друга одредба за заштита на овој интерес. Либералите сметаат дека „еден систем на индивидуални универзални права веќе ги прима и прифаќа културните разлики, затоа што на секоја индивидуа ѝ дава слобода да се соедини со другите, во водењето на религиозните и етнички заеднички практики, и во нивната визија, политичкото признавање и поддршката за одредени практики и културни асоцијации не се потребни“³¹. Од друга страна, комунитаристите пак (англосаксонските интелектуалци кои припаѓаат на постмарксистичката левица кои ја оспоруваат сликата за инфериорност на етничките малцинства) ја нагласуваат неопходноста од приоритетно место на колективните права, во однос на индивидуалните, барајќи признавање на првите. Комунитаристите, всушност, „негираат дека интересот на една заедница се препишува на интересот на оние кои и припаѓаат на заедницата, затоа што колективниот интерес произлегува директно и ексклузивно од

28) Ибидем

29) Според Тејлор, секоја индивидуа го дефинира сопствениот идентитет во дијалог со контекстот каде припаѓа и неговата неповторливост доаѓа од интеракцијата со личностите со кои е во контакт.

30) Enrico Caniglia, *op.cit.*, стр.34

31) Cit: W. Kymlicka, *La cittadinanza multiculturale*, стр. 187

потребата за самоодржување на истата заедница³².

Зборувајќи за општите културни дистинкции, преку кои во современите општества се регистрира присуство на културни разлики, научниците внимаваат да направат разлика помеѓу концептите, културен плурализам и мултикултурализам. Според италијанскиот социолог Vincenzo Cesareo, културниот плурализам признава егзистенција на различни култури во рамките на истата општествена реланост и истовремено бара да се постави една ригидна граница помеѓу јавната сфера, која е регулирана од општи и универзално прифатени закони и приватната сфера на животот, како место каде што се овозможува слободно изразување на разликите³³. Според него, културниот плурализам, сфатен во неговата конфликтна верзија, нагласува постоење на контрокултурални универзуми, односно опозиција помеѓу доминантни и доминирани култури или дијалектика помеѓу една образована култура и народна култура. Во консензуалната верзија пак на културниот плурализам, Cesareo посочува на типичниот американски плурализам, односно на различните групи кои ги имаат задржано сопствените традиционални аспекти, иако се приспособуваат на одредени модели кои широко се споделени и се однесуваат *на американскиот начин на живот*³⁴. Земајќи ги предвид овие две верзии, Cesareo ги разликува од мултикултурализмот кој всушност се заснова на барања за признавање на културните разлики и афирмација на еднакво достоинство на посебните културни идентитети, односно афирмација на иста вредност на различни култури³⁵.

Разликата во значењето на овие два термини е елаборирана и од страна на Giovanni Sartori. Во неговиот артикл насловен *Плурализам, мултикултурализам и странците*³⁶ ги нагласува разликите и сличностите помеѓу плурализмот и мултикултурализмот, промовирајќи го првиот, а критикувајќи го вториот. Според него, овие два феномена сами по себе не се контрастни поими, затоа што плурализмот се развива долж траекторијата која тргнува од нетолеранција кон толеранција, потоа се движи од толеранцијата кон почит на несогласување, и на крајот, преку несогласувањето стигнува до верување во вредноста на различностите. Во оваа смисла, тој објаснува дека плурализмот го поддржува и негува отвореното општество кое рефлектира спонтано уредување и со сигурност го почитува мултикултуралното општество, кое е присутно, постои и од секогаш постоело. Од негова гледна точка, примарната

³²) Cit: Ибидем

³³) Vincenzo Cesareo, *Società multiethniche e multiculturalismi*, Vita e pensiero, Milano, 2000, стр. 35-36

³⁴) Ибидем, стр. 37

³⁵) Ибидем

³⁶) Giovanni Sartori, *Pluralismo, multiculturalismo e estranei*, Rizzoli, Milano, 2000

намера е да се обезбеди интеркултурен мир, а не поттикнување на непријателство помеѓу културите. Според Sartori плурализмот се раѓа со толеранција и толеранцијата не го возвишува другиот и другоста, напротив ги прифаќа, што значи дека плурализмот ја брани, но и ја кочи различноста, затоа што, да се биде толерантен, значи да се биде пацифист и да се бори против дезинтеграцијата, освен да се препорачува еден степен на асимилација која е неопходна за да се креира интеграција. Зборувајќи за мултикултурализмот пак, тој тврди дека овој феномен ги мултиплицира разликите, не се заснова на толеранција, спротивен е на асимилацијата и ја рефлектира широко распространетата желба за автентичност и за признавање преку модерната субјективност. Според него „мултикултурализмот може да се сфати како голем избор на јазици, култури, етнички групи и како носител на една идеологија, односно како идеолошки проект³⁷“. Оттука, ако мултикултурализмот се сфати како прифатен постоечки факт, како една дикција која едноставно регистрира егзистенција на бројни култури, истиот не прави никакви проблеми на плуралистичната концепција на светот, затоа што претставува само една од можните историски конфигурации на плурализмот³⁸. Но, доколку мултикултурализмот е изразен како приоритетна вредност, плурализмот и мултикултурализмот влегуваат во судир³⁹.

3. Промоција на културните разлики во македонското општество

Културните разлики во рамките на македонското општество произлегуваат од етничкото потекло на населението, нивниот јазик, од традиционалните обичаи, верските практики и други вредносни и морални системи. Земајќи ги предвид овие културни разлики, македонското општество може да се дефинира како мултиетничко, мултиконфесионално и мултијазично. Мнозинството или околу две третини од населението во Република Македонија е составено од македонскиот народ, додека остатокот од населението го сочинуваат припадници на различни етнички заедници. Според етничкиот состав, 64,18% од населението во Македонија се Македонци, 25,17% се Албанци, 3,85% се Турци, 2,66% се Роми, 1,78% се Срби, 0,84% се Бошњаци, 0,48% се Власи и 1,04% се припадници на други етнички заедници. Според религиската вероисповест, 64,78% од вкупното население во Македонија се православни христијани, 33,33% се муслимани, 0,35% се католици, 0,03% се протестанти, додека 1,52% од населението се идентификува со некоја друга религија или воопшто не се идентификува врз верска основа. Според мајчиниот јазик, 66,49% од

³⁷⁾ Цит: Ибидем, стр. 62

³⁸⁾ Giovanni Sartori, *Он.Цит.*, стр.55

³⁹⁾ Ибидем

населението во Македонија, како мајчин јазик го користи македонскиот јазик, 25,12% албанскиот јазик, 3,55% турскиот јазик, 1,9% го користи ромскиот јазик, 1,22% српскиот јазик, 0,42% босанскиот јазик, 0,34% влашкиот јазик, додека 0,95% од населението како мајчин јазик користи друг јазик.

Ваквиот диверзитет во македонското општество од секогаш постоел и бил заштитен со одредени мерки во рамките на различни општествени и политички системи. Во Преамбулата на новодонесениот Уставна независна Република Македонија од 1991 година, се одредуваше дека Република Македонија се конституира како национална држава на македонскиот народ, во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Ромите, Власите и другите националности кои живеат во неа. Во Уставот се одредуваше дека официјалниот јазик на државата е македонскиот јазик и неговото кирилично писмо, а дека службена употреба на јазиците на националностите може да се применува во единиците на локалната самоуправа, каде што живеат во значителен број, и во наставата во основното и средното образование. Покрај ова, се гарантираше слобода на вероисповест и слободно и јавно изразување на верата, поединечно или во заедница со други, како и еднаквост на верските заедници и религиозни групи со Македонската православна црква. Членот 48 до Уставот, кој е целосно посветен на националностите, гарантираше право на слободно изразување, негување и развивање на својот идентитет и националните особености, а Републиката се обврзуваше да ја гарантира заштитата на етничкиот, културниот, јазичниот и верскиот идентитет на националностите. Земајќи ги предвид овие уставни одредби, со сигурност може да се каже дека новоприменетиот политички систем одговори на она што Charles Taylor го нарекува политика на признавање на еднаква вредност на културите, чии носители се различните етнички групи и заедници присутни во општеството. Проблемот во македонското уредување не беше политиката на признавање, туку нецелосно почитување на принципот на недискриминација во одредени општествени сфери и неостварувањето на одредени барања поставени од страна на припадниците на албанската националност. Ако се земе предвид реалната состојба од првото десетлетие и се спореди со претходното, македонско социјалистичко (колективистичко) општество кое беше претставено од индивидуи кои се сметаа за суштински хомогени, новото демократско општество се стратифицираше врз основа на етничката припадност и професионална и културна ориентираност⁴⁰. Новиот политички плурализам, наместо да ги канализира различните социокултурни и економски интереси на граѓаните, напротив ја зацврсти

⁴⁰) Владимир Милчин, Трајан Гоцевски, *Етничкиот соживот во постконфликтниот период*, Foundation Open Society Institute- Macedonia, Скопје, 2003, стр.25

етничката димензија, пред сè присутна при конституирање на политичките партии, медиуми и невладини организации (освен оние кои беа формирани оддонаторите)⁴¹. Во оваа процедура најмаркантна поделба се забележуваше помеѓу Македонците и припадниците на албанската националност. Имено, социјалната кохезија на овие две групи најдобро беше опишана од македонскиот социолог Али Пајазити, како мешавина на две дистинктивни смеси⁴². Зборувајќи за овој период на политичката транзиција, Пајазити тврди дека македонската влада, и покрај евидентните културни разлики, продолжуваше да води политика на етницизација. Наведувајќи го ова, Пајазити посочува на уставните одредби, на арбитражните одлуки за банкотите кои содржеа само христијански симболи, на усвојувањето на религиозните празници како национални, додавањето на крстови ка кула саатите и конструкцијата на 26 метри висок крст на Водно, како симбол на христијанската православна македонска држава⁴³. Според него, во оваа деценија македонското општество премина од фаза на интеграција, во фаза на внатрешно диференцирање, во кое етничките и културни разлики стануваат фактор на соочување. Во оваа смисла политиката на признавање наместо да го консолидира мултикултуралното општество, напротив произведе елементи на плурално општество, односно ситуација во која етничките различности се мешаат, но не се соединуваат⁴⁴. Овој тип на мултикултурализам, универзитетскиот професор Бранислав Саркањац го дефинира како мешавина на структуралниот и институционалниот мултикултурализам⁴⁵.

Во 2001 година, врз основа на одредбите на Охридскиот рамковен договор беа донесени уставни амандмани преку кои се направи обид да се даде политички одговор за промоција и консолидација на мултикултуралниот карактер на општеството. Освен задржување на стабилноста и мирот во земјата, Охридскиот рамковен договор имаше за цел да го промовира мултикултуралниот карактер на општеството, кој видно требаше да се одрази и во јавната сфера. За остварување на оваа цел, преку уставните и законски измени, како и преку владините стратегии, се примени еден вид на политика на мултикултурализам кој ги промовира културните разлики. Првата измена беше направена во Преамбулата на Уставот во кој граѓанскиот принцип станува основа на конститутивноста на државата, меѓутоа истиот содржи етничка обоеност. Имено, новата

⁴¹) Ибидем, стр.56

⁴²) Владимир Милчин, Трајан Гоцевски, *оп.цит.*, стр. 25

⁴³) Али Пајазити, „Мултикултурализмот: нова визија за иднината на Македонија, во Иван Додевски, (edited by), *Мултикултурализмот во Македонија, модел во настанување*, Foundation Open Society Institute- Macedonia, 2005, стр.45

⁴⁴) Ибидем, стр.60

⁴⁵) Види Бранислав Саркањац, во Иван Додевски, *оп.цит.*, стр.27

Преамбула декларира дека македонската држава е конституирана од граѓаните на Република Македонија, истакнувајќи го граѓанскиот елемент и, во продолжение, објаснува кои се граѓаните на Републиката, односно која е нивната етничка припадност: македонскиот народ и делови од албанскиот, турскиот, српскиот, ромскиот, влашкиот, бошњачкиот народ и други делови од народи кои живеат во Македонија.

Мултикултурализмот е јасно изразен и се промовира и во јавниот живот преку уставните и законски норми, кои гарантираат употреба на симболите на мнозинските заедници на јавни места; употреба на нивниот јазик во образованието и во одредени државни национални и локални органи; празнување на празници за секоја мнозинска заедница преку кои се почитуваат различните културни обележја, како и воведување на нови празници (како на пример, покрај Велигден и Божиќ кои се христијански празници, како државен празник се слави и исламскиот Рамазан Бајрам, а празници и неработни денови за католичката заедница се католичкиот Божиќ, Првиот ден на Велигден и Празникот на сите светци) преку кои се одразува мултиконфесионалноста на општеството.

Мултикултурализмот се применува и во јавната администрација во чии органи се вработува врз основа на принципот на правична застапеност на сите заедници, односно врз основа на етничката припадност на кандидатите за вработување, како и при донесување на одредени политички одлуки чие изгласување зависи од мнозинството на гласови на припадниците на мнозинските заедници.

Заклучок

Од горенаведеното се заклучува дека иако од една страна постојат различни теоретски гледишта за третирање на културните различности, а од друга страна се промовираат универзални декларации за нивна заштита, секое општество применува различни политики и стратегии, во зависност од потребите на населението, политичкото уредување и соодветноста со меѓународните стандарди. Културните различности во Македонија постојат и произлегуваат од етничката, јазичната и верска припадност на населението, кои воедно го карактеризираат македонското општество како мултикултурално. Политиката која се спроведува за промоција и развој на ваквата мултикултуралност како во приватната, така и во јавната сфера, се совпаѓа со она што го предвидува мултикултурализмот, односно нуди политички одговор на барањата за признавање на културните разлики и афирмација на еднаква вредност на различните култури. Ваквата политика меѓутоа, иако одговара на она што го тврди Charles Taylor, дека модерната индивидуа има потреба да биде признаена во својата уникатност, истата се оддалечува од креирањето на заеднички идентитет на мултикултуралното општество.

Користена литература

- [1] Caniglia Enrico, Spreafico Andrea, *Multiculturalismo o comunitarismo*, Luiss University Press, Roma, 2003
- [2] Cesareo Vincenzo, *Società multiethniche e multiculturalismi*, Vita e pensiero, Milano, 2000
- [3] Додевски Иван, (edited by), *Мултикултурализмот во Македонија, модел во настанување*, Foundation Open Society Institute-Macedonia, 2005, стр.45
- [4] Ferrara Alessandro, (Edited by) *Comunitarismo e liberalismo*, Editori Riuniti, Roma, 1992
- [5] Fistetti Francesco, *Multiculturalismo, una mappa tra filosofia e scienze sociali*, Utet, Novara, 2008
- [6] Kymlicka Will, *Cittadinanza multiculturale*, Bologna, Milano, стр. 22
- [7] Finelli R., Fistetti F., Recchia Lucani F.R., Di Vittorio P. (Edited by) *Globalizzazione e diritti futuri*, Manifestolibri, Roma
- [8] Hebermas Jurgen, Taylor Charls, *Multiculturalismo, lotte per il riconoscimento*, Feltrinelli, Milano, 2002
- [9] Милчин Владимир, Гоцевски Трајан, *Етничкиот соживот во постконфликтниот период*, Foundation Open Society Institute-Macedonia, Скопје, 2003
- [10] Parekh Bhikhu, *Rethinking multiculturalism, Cultural diversità and political theory*, Palgrave Macmillan, NY, 2006
- [11] Rawls John, *Una teoria della giustizia*, Feltrinelli, Milano, 1982
- [12] Sartori Giovanni i, *Pluralismo, multiculturalismo e estranei*, Rizzoli, Milano, 2000
- [13] Semprini Andrea, *Multikulturalizam*, CLIO, Beograd, 2004
- [14] *Универзална декларација за културна разновидност*
<http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/CLT/pdf/declaration_cultural_diversity_mk.pdf.pdf>
- [15] Wieviorka Michel, *La differenza culturale. Una prospettiva sociologica*, Laterza, Bari, 2002